

Jacek Walicki
(Łódź)

SYJONISTYCZNE FUNDUSZE KEREN KAJEMET ORAZ KEREN HAJESOD W ŁODZI (1926-1930)*

Realizacja celu działalności ruchu syjonistycznego – budowy żydowskiego państwa (czasem enigmatycznie nazywanego „Żydowską siedzibą narodową”) w Palestynie, wymagała znacznych funduszy. Pochodziły one w okresie przed utworzeniem Państwa Izrael przede wszystkim z działalności syjonistycznych funduszy narodowych, opierających się na odwoływaniu do ofiarności żydowskiego społeczeństwa w diasporze. Fundusze te to Fundusz Narodowy (Keren Kajemet) i Fundusz Podwalin (Keren Hajesod). Fundusze narodowe uważały się za instytucję mającą prawie że monopol na korzystanie z ofiarności publicznej i protestowały przeciwko urządzaniu zbiórek przez poszczególne organizacje syjonistyczne na własną rękę¹.

Keren-Kajemet (Żydowski Fundusz Narodowy)

Powstały na V Kongresie Syjonistycznym w 1901 r. w Bazylei Keren-Kajemet² stanowił w strukturze oddziałów Organizacji Syjonistycznej odrębny

* Używane skróty: AAN – Archiwum Akt Nowych; APŁ – Archiwum Państwowe w Łodzi; AmbL – Ambasada RP Londyn; GłPol – „Głos Polski”; LT – „Lodzer Tageblatt”; MSW – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych; NP – „Nasz Przegląd”; Sm – sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego z legalnego ruchu politycznego; St – sprawozdanie tygodniowe jw.; UWŁ – Urząd Wojewódzki Łódzki. Artykuł stanowi fragment większej całości.

¹ Te zaś broniły się np. tym, iż Keren-Kajemet nie uwzględnia dostatecznie ich potrzeb, por. *Sprawy organizacyjne na posiedzeniu Syjonistycznego Komitetu Akcyjnego*, NP nr 209, 29.07.1928, s. 5.

² J. Z i n e m a n, *Historia sjonizmu*. T. 3, *Okres herzłowski II*, Warszawa 1935, s. 351-353; F. K. E n d r e s, *Sjonizm i polityka wszechświatowa*, Warszawa 1918, s. 29.

wydział. Podstawową wytyczną działania Funduszu było prowadzenie zbiórek wśród możliwie najszerszych warstw społeczeństwa żydowskiego. Podstawową formą była zbiórka do specjalnych puszek-skarbonek. Stosowano również bardziej nietypowe metody zbiórek, jak np. tzw. bazy, czyli sprzedaż ofiarowanych specjalnie na ten cel przez firmy i osoby prywatne pełnowartościowych produktów³.

Wśród inteligencji propagowano przekazywanie w okresie święta Lag-ba-Omer równowartości jednodniowego zarobku na cele Funduszu, jako wyrazu „solidarności [...] z braćmi naszymi, w pocie czoła budującymi Kraj Żydowski”⁴. Akcją tę koordynowała w skali ogólnopolskiej akademicka korporacja „Jardenia”⁵.

W roku 1926 obchodzono, koordynowane przez komitet powstały pod patronatem I. Grünbauma w połowie listopada w Warszawie, 25-lecie założenia Funduszu⁶. Przygotowania do nich rozpoczęto już w październiku, a w końcu tegoż miesiąca kontrolowali je specjaliści delegaci z centrali ogólnoswiatowej (dr Adolf Polak) i warszawskiej (Dawid Radziński)⁷. Kulminacja uroczystości nastąpiła w dniach 1-12 grudnia 1926 r., podczas świąt Chanuki. Była to okazja do szeregu rocznicowych uroczystości we wszystkich powiązanych organizacjach, łącznie z syjonistycznymi domami modlitwy, w których wygłaszano propagandowe mowy⁸. Wykorzystując religijną tradycję, zorganizowano też specjalny, uroczysty wieczór chanukowy⁹. Specjalne akademie urządzały młodzieżowe organizacje syjonistyczne w sali „Hazomiru” (Al. Kościuszki 21). Występował chór gimnazjum żeńskiego Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich pod batutą prof. I. Fajwiszysa, a jedną, co prawda krótką mowę, wygłoszono w języku hebrajskim¹⁰. Zgodnie z wytycznymi londyńskiego Komitetu Akcyjnego, podczas obchodów starano się przede wszystkim zwiększyć wpływy finansowe funduszu drogą różnych jubileuszowych zbiórek, propagandy celów funduszu, itp.¹¹ Kampania wiecowa trwała jeszcze w drugiej połowie grudnia, a prasa wzywała, aby ze względu na jubileusz do skrzynek funduszu składać wyższe niż obecnie datki¹².

³ Por. np. *Wiadomości żydowskie. Zbiórka fantów dla pierwszego bazaru Keren Kajemet Leisrael*, NP nr 93, 3.04.1927, s. 11.

⁴ *Do żydowskiej inteligencji zawodowej w Polsce* NP nr 140, 23.05.1929, s. 9.

⁵ *Dzień pracy dla wyzwolenia ziemi palestyńskiej*, NP nr 147, 29.05.1926, s. 5.

⁶ Ppn nr 59/1926, AAN, MSW 956, s. nlb; *Kronika syjonistyczna*, NP nr 322, 23.11.1926, s. 7.

⁷ *Fun „Keren Kajemet Leisrael”. Bezux fun dr A. Polak in Lodz*, LT nr 211, 27.10.1926, s. 5.

⁸ *Der jubilaum fun „Keren-Kajemet-Leisrael”*, LT nr 243, 3.12.1926, s. 10.

⁹ Wieczór zorganizowano we współpracy z łódzkim towarzystwem operowym, i miał on w dużym stopniu charakter koncertu, por. *Cum 25-jährigen jubilaum fun Keren Kajemet Leisrael. Tradicioneler Xanukah-awend*, LT nr 229, 17.11.1926, s. 6; LT nr 231, 19.11.1926, s. 10.

¹⁰ *Di fajerlix akademie fun di cionistiše jugend-organizacjes likoved dem jubl fun KKL*, LT nr 248, 9.12.1926, s. 6.

¹¹ Sm z 11.01.1927, APŁ, UWŁ 2507/a, s. 161.

¹² *Cu jubileum fun Keren-Kajemet-Leisrael*, LT nr 254, 16.12.1926, s. 3.

W Warszawie obchody miały jeszcze bardziej widoczny charakter – urzędowo wielki pochód z pochodniami, w którym brały udział wszystkie organizacje syjonistyczne i stowarzyszenia młodzieżowe¹³. Centrala krajowa zaś planowała wydanie specjalnej księgi pamiątkowej, w której miano umieścić nazwiska ofiarodawców rocznicowej zbiórki¹⁴.

Okazją do propagandy zbiórki na rzecz funduszu był pobyt w Łodzi na przełomie kwietnia i maja 1927 r. poety hebrajskiego i działacza syjonistycznego Natana Bystrzyckiego. Była to prawdopodobnie pierwsza z jego wizyt w Łodzi, gdyż właśnie w 1927 r. rozpoczął on swoją działalność jako delegat objazdowy Funduszu¹⁵. Przygotowania do przyjęcia gościa rozpoczęły łódzkie władze Keren Kajemet pod kierunkiem M. Marchewa już w pierwszej połowie marca, gdy na rozszerzonym posiedzeniu plenarnym miejscowego komitetu omawiano zarówno wyniki dotychczasowych akcji, jak też sposób propagandowego wykorzystania pobytu poety w Łodzi¹⁶. W dwu wygłoszonych odczytach (*Młodzież i wyzwolenie ziemi w Palestynie* w lokalu „Jardenii” i *Palestyna w świetle losu historycznego narodu żydowskiego* w lokalu rzemieślników żydowskich) N. Bystrzycki „zalecał młodzieży żydowskiej usilnie prowadzić agitację na rzecz funduszu”¹⁷. Z racji 25-letniej rocznicy powstania funduszu specjalnie aktywnie przeprowadzono w całej Polsce wśród inteligencji żydowskiej akcję Lag b’omerową w roku 1927¹⁸.

W lipcu przeprowadzono zbiórkę z okazji 23 rocznicy śmierci T. Herzla. Zorganizowano szereg zebrań z udziałem miejscowych działaczy, a kwestarze funduszu pojawili się również na letniskach¹⁹. Kolejną akcją przeprowadzono z okazji żydowskiego Nowego Roku (Rosz Haszana)²⁰. Połączona ona była z wygła-

¹³ *Olbrzymia manifestacja syjonistyczna w Warszawie*, NP nr 341, 12.12.1926, s. 5.

¹⁴ *Fun Keren-Kajemet-Leisrael*, LT nr 238, 28.11.1926, s. 5.

¹⁵ N. Bystrzycki, autor m.in. powieści *Dni i noce*, poświęconej życiu młodzieży żydowskiej w Palestynie, znanej i recenzowanej w Polsce (por. J. S z o f m a n, *Powieść o młodzieży żydowskiej w Palestynie*, NP nr 58, 27.02.1927, s. 8.) oraz dramatu *Judasz Iszkarjota*, specjalizował się w propagandzie wśród młodszego pokolenia. Jak pisała korespondentka „Naszego Przeglądu” z Tel-Awiwu, „stoi on na stanowisku, iż trzeba w przededniu nowej aliji stworzyć nastrój dla ruchu odrodzeniowego, kuć nowy zapał wśród młodego pokolenia. [...] Wychowanie kadry nowych bojowników naszej idei, zastrzyknięcie nowej energii organizmowi narodowemu w Polsce – oto zadanie stojące teraz na porządku dziennym” – M. W o l m a n-S i e r a c z k o w a, *Listy z Palestyny*, NP. nr 223, 12.08.1928, s. 6. Referaty swe N. Bystrzycki w momencie przyjazdu do Polski planował wygłaszać w języku hebrajskim; nie wiemy jednak czy nie zrezygnował z tego ambitnego zamierzenia, zważywszy niewielką ilość ewentualnych słuchaczy. Odczyty N. Bystrzyckiego poświęcone być miały rodzącej się nowej kulturze hebrajskiej w Palestynie. Por. *U autora „Dni i Noc”*. *Rozmowa współpracowników „Naszego Przeglądu” z N. Bystryckim*, NP nr 65, 6.03.1927, s. 7.

¹⁶ *Grojse plenar-zicung fun Keren-Kajemet-Leisrael*, LT nr 59, 10.03.1927, s. 5.

¹⁷ St nr 45 z 7.05.1927, APL, UWŁ 2507/b, s. 222.

¹⁸ *Do żydowskiej inteligencji pracującej w Polsce*, NP nr 137, 20.05.1927, s. 11.

¹⁹ *20 tammuz akcje fun Keren-Kajemet-Leisrael*, LT nr 55, 7.07.1927, s. 5.

²⁰ *Fun Keren-Kajemet-Leisrael*, LT nr 223, 23.09.1927, s. 10.

szaniem propagandowych mów w synagogach²¹. Akcję zbiórkową na przełomie 1927 i 1928 r. prowadzono o wiele słabiej, niż w roku poprzednim; tylko „Hašomer Hacair” prowadził zbiórkę na las im. Teodora Herzla w Palestynie²². To osłabienie działalności wiązało się przede wszystkim z przebiegającą równolegle kampanią wyborczą, absorbującą większość aktywności i funduszy sympatyków syjonizmu.

Wczesną jesienią 1928 r. rozpoczęła się nowa kampania zbiórek. Prowadzono ją w nowych, lepszych okolicznościach, gdyż

stan syjonizmu w Polsce i we wschodniej Europie przekroczył, zdaje się, swój punkt przełomowy. Znowu ukazują się możliwości przemawiania do społeczeństwa żydowskiego w tych krajach w imieniu osiedla palestyńskiego, gdyż okazało się ono silniejsze niż przypuszczano i umiało przezwyciężyć kryzys ekonomiczny własnymi siłami.

Jednak podkreślano iż

samym entuzjazmem nie można rozbudować fundamentów silnego, ludowego ruchu syjońskiego w społeczeństwie żydowskim diaspory. Koniecznym więc jest zwracać się z propagandą nie tylko do ludu, lecz zwłaszcza do tych kół, które w stanie są wychowywać, przewodniczyć, organizować i mogące [!] wykorzystać entuzjazm i zmienić go w siłę faktów²³.

Do Polski przybyła specjalna delegacja z Palestyny. Miała ona – nawiązując – zapewne zresztą w dużym stopniu z konieczności, do ideologii duchowego syjonizmu²⁴

wykazać społeczeństwu żydowskiemu, że Palestyna kryje w sobie wiele niewyczerpanych skarbów duchowych dla Żydów wszystkich krajów, nawet, gdy ci nie mają jeszcze możliwości, ani też nadziei udania się do Palestyny i podzielenia losów swoich z krajem²⁵.

²¹ Były to m.in. synagoga wołyńska (Wólczańska 6), synagoga Bikur-Cholim (Pl. Wolności 10), synagoga organizacji syjonistów religijnych „Mizrachi” – Kilińskiego 44, dom modlitwy przy ul. Piotrkowskiej 120, i in. – *Keren-Kajemet-Leisrael Lodz [ogł.]*, LT nr 225, 22.09.1927, s. 4. O pierwszej z tych synagog por. J. W a l i c k i, *Synagogi i domy modlitwy w Łodzi (do 1939 r.)*, Łódź 2000, s. 67-74.

²² *Akcje fun „Hašomer Hacair” likoved „Keren Kajemet Leisrael”*, LT nr 29, 2.02.1928, s. 5.

²³ *Kronika żydowska. Delegacja Keren Kajemet z Palestyny w Europie*, NP nr 232, 21.08.1928, s. 9.

²⁴ Twórcą syjonizmu duchowego był Ahad ha-am (Aszer Ginzburg), a ideologia ta podkreślała rolę Erec Izrael jako duchowego centrum narodu żydowskiego, nawet w sytuacji, gdyby jego większość żyła nadal w diasporze. Por. W. L a q u e u r, *A History of Zionism*, London 1972, s. 82; I. S c h i p e r, *Dzieje syjonizmu na ziemiach polskich (do 1918 r.)*, [w:] *Żydzi w Polsce Odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, red. I. S c h i p e r, A. T a r t a k o w e r, A. H a f f t k a, t. I, Warszawa [1931], s. 524-525; H. K o h n, *Zion and the Jewish National Idea*, [w:] *Zionism Reconsidered: The Rejection of Jewish Normalcy*, ed. by M. S e l z e r, London 1970, s. 194-195; E. R y s i ń s k a, *Powstanie ruchu syjonistycznego*, „Przegląd Humanistyczny” R. 40, 1996, nr 3, s. 115.

²⁵ *Kronika żydowska. Delegacja Keren Kajemet z Palestyny w Europie*, NP nr 232, 21.08.1928, s. 9.

Podczas swych wystąpień delegaci podkreślali, iż kryzys w Palestynie już prawie minął, a w niektórych rejonach widać już brak rąk do pracy. Wiele czasu zajmowało im też przekonywanie, iż „uczucia religijne wśród ludności palestyńskiej rozwijają się wbrew żywionym pod tym względem przez ortodoksów obawom”, a przepisy religii mojżeszowej były w Palestynie przestrzegane²⁶. W połowie września odbyła się w Warszawie z udziałem delegatów palestyńskich konferencja ogólnopolska działaczy „od Mizrachi do Poalej-Syjonu”. Podjęto na niej uchwałę o konieczności zebrania w nadchodzącej kampanii kwoty 150 tys. dolarów²⁷, rozwinięto szeroką akcję propagandową, do której starano się wciągnąć nawet Żydów ortodoksyjnych. Ofiary w wysokości co najmniej 20 funtów miano umieszczać w ogólnoswiatowej „Złotej Księdze” Funduszu; akcję tę poparli żydowscy parlamentarzyści²⁸. Podkreślano konieczność popierania funduszu w sytuacji, gdy nowa ziemia i kredyty na jej zagospodarowanie potrzebne były zarówno znajdującym się już w Palestynie, jak też potencjalnym imigrantom z Polski²⁹.

W połowie grudnia 1928 r. odbyło się posiedzenie polskiego dyrektorium funduszu; z Łodzi brał w nim udział Ber Wachs. Władze funduszu udzieliły poparcia stanowisku Chaima Weizmanna w sprawie udziału niesyjonistów w budowie Żydowskiej Siedziby Narodowej. Stwierdzono również, że Łódź jest na jednym z pierwszych miejsc w aktywności zbiórkowej³⁰.

Nowemu sezonowi zbiórek postarano się zapewnić odpowiednio uroczystą oprawę. Delegacja palestyńska Funduszu (poeta N. Bystrzycki, działacz robotniczy H. Hercfeld, rabin Kuk, M. Ezrachi) przybyła do Łodzi 5 stycznia i wzięła udział w uroczystej akademii³¹. Na początku stycznia 1929 r. odbyła się w Łodzi konferencja okręgowa funduszu. Mówiono na niej przede wszystkim o zbliżającej się nowej, piątej fali imigracji do Palestyny („aliji”) i związanej z tym konieczności zwiększenia wpływów³². Do akcji zbiórkowej również włączyli się szeroko akademicy żydowscy z korporacji „Herclija” (dawniej: Jardenia), którzy

²⁶ *Konferencja prasowa delegacji Keren Kajemet w Warszawie*, NP nr 247, 5.09.1928, s. 6.

²⁷ *150.000 dolarów dla Keren-Kajemeth w roku 5689. Konferencja mężów zaufania i działaczy Keren-Kajemeth w Polsce*, NP nr 263, 23.09.1928, s. 9; *Zix angehojben di 150-tojzend dolar kampanie fun Nacional Fund in Pojlen*, LT nr 232, 5.10.1928, s. 10.

²⁸ *Pomyślne perspektywy pracy palestyńskiej*, NP nr 269, 30.09.1928, s. 4; *500 wpisów Żydów polskich do Złotej Księgi Funduszu Narodowego na sumę 10.000 funtów*, NP nr 273, 4.10.1928, s. 6. Złota Księga Funduszu Narodowego służyła także do celów ogólnopropagandowych, np. dokonano w niej wpisu z okazji dziesięciolecia odzyskanie niepodległości przez Polskę – *Żydostwo polskie wobec dziesięciolecia niepodległości Polski*, NP nr 310, 9.11.1928, s. 11.

²⁹ *Pomyślne perspektywy w pracy palestyńskiej*, NP nr 272, 3.10.1928, s. 6.

³⁰ *Zicung fun „Keren-Kajemeth” dyrektorium in Warše*, LT nr 291, 14.12.1928, s. 3.

³¹ *Fajerlix akademie likoved der E.I. delegacje fun Keren Kajemet*, LT nr 308, 31.12.1928, s. 5.

³² *Di 5-te alijah wet zix ojngeben*, LT nr 6, 7.01.1929, s. 2.

zorganizowali zebranie, specjalnie poświęcone propagandzie „Keren Kajemet”³³. Przeprowadzono też, wzorem lat poprzednich, akcję chanukową³⁴. Jej kulminacją była akademie w Filharmonii, na której przemówienie wprowadzające wygłosił gość z Berlina dr M. Waldman, a obszerny program artystyczny wypełniły – wzorem roku ubiegłego – przede wszystkim występy uczniów gimnazjów Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich³⁵.

Członkiem zarządu polskiego oddziału Funduszu był – co najmniej od początku 1929 r. – dr J. Rosenblatt; on też – na specjalnych zebraniach – przedstawiał członkom łódzkiej Organizacji Syjonistycznej przebieg obrad tego organu³⁶.

Zagrożenie bytu osadników w Palestynie przez wydarzenia lata 1929 r. (por. wyżej) spowodowało wzrost aktywności propagandowej na rzecz funduszu w kolejnym roku zbiórkowym³⁷. Rozpoczął się on zresztą nietypowo – od wielkiej akademii w Warszawie ku czci ofiar arabskiego terroru 29 września 1929 r.³⁸ Centrala Funduszu postanowiła, iż w całej Polsce ma zostać zebrane 2 mln zł³⁹.

W końcu 1929 r. do Polski przybyła delegacja funduszu, w skład której wchodził m.in. Aleksander Goldstein, członek władz Keren-haJesod i b. burmistrz Tel-Awiwu, Dawid Bloch⁴⁰. Brali oni udział – wraz z przebywającym w Warszawie N. Sokołowem, przewodniczącym Egzekutywy syjonistycznej w wiecach propagandowych m.in. w Warszawie w uroczystej „akademii palestyńskiej”, na którą przybyli premier K. Bartel i minister spraw zagranicznych A. Zaleski.

W marcu 1930 r. A. Goldstein powtórnie przybył do Łodzi i wygłosił szereg referatów agitacyjnych na rzecz obu funduszy w pozostających pod wpływami syjonistów instytucjach społecznych i propagandowych⁴¹. W okresie tym propaganda na rzecz Funduszu Narodowego stanowiła podstawowy przejaw aktywności partii, tak że z chwilą zakończenia sezonu zbiórki, w kwietniu, działalność syjonistów uległa wyraźnemu osłabieniu⁴².

³³ St nr 4 z 26.01.1929, APŁ, UWŁ 2507/, s. 74.

³⁴ *Hanukax-akcje fun Keren-Kajemet Leisrael*, LT nr 285, 7.12.1928, s. 10.

³⁵ *Di grojse Xanukah-fajerung fun Keren Kajemet Leisrael*, LT nr 288, 11.12.1928, s. 5.

³⁶ Por. St nr 9 z 2.03.1929, APŁ, UWŁ 2507/d, s. nlb.

³⁷ Sm nr 2 za II 1930, APŁ, UWŁ 2507/g, s. 48.

³⁸ *Kronika żydowska. Wielkie zebranie ludowe w Cyrku z powodu „szłosisim” po zajęciach palestyńskich*, NP nr 267, 27.09.1929, s. 13. Przemawiali: rabin M. Schorr, L. Lewite, I. Grünbaum, dr Halperin (z Palestyny) A. Reiss oraz „jeden z członków samoobrony żydowskiej w Tel-Awiwie, przebywający czasowo w Warszawie” – *Wczorajszy wielki wiec syjonistyczny*, NP nr 270, 30.09.1929, s. 3.

³⁹ *Kronika żydowska. 2 miliony zł na Keren Kajemet*, NP nr 311, 13.11.1929, s. 10.

⁴⁰ *Wielka uroczysta akademie ku czci Nahuma Sokołowa i delegacji palestyńskiej*, NP nr 1, 1.01.1930, s. 13.

⁴¹ Sm nr 3 za III 1930, APŁ, UWŁ 2507/g, s. 70; *Dr Aleksander Goldstein in Lodz*, LT nr 53, 3.03.1920, s. 4.

⁴² Sm nr 4 za IV 1930, APŁ, UWŁ 2507/g, s. 105.

Wynikiem tak dużego wysiłku ze strony organizacji był pewien sukces finansowy, gdyż w I półroczu 5690 r. (wg kalendarza żydowskiego) zebrano w Polsce 571 tys. zł. Na początku kwietnia zmianie uległ skład władz krajowych Funduszu: ustąpił dotychczasowy przewodniczący, adw. Seidenmann, a nowym – wybrano I. Grünbauma⁴³. Nowy prezes prezentował pogląd, iż w warunkach, jakie wytworzyły się po rozruchach arabskich 1930 r. i opublikowaniu raportu komisji parlamentu brytyjskiego, konieczne jest zwiększenie pozyskiwanych funduszy, gdyż uzyskany w ostatnim sezonie zbiórkowym wzrost o 50% w stosunku do poprzedniej kampanii nie wyczerpuje jeszcze potencjalnych możliwości polskiego żydostwa. Syjoniści pracę na rzecz funduszu mieli wysunąć na pierwszy plan swej działalności organizacyjnej. Co ciekawe, i częściowo niezgodne radykalnymi poglądami nowego prezesa, widział on możliwość wciągnięcia do pracy na rzecz funduszu organizacji niesyjonistycznych, a nawet gmin wyznaniowych; zapewne dlatego, iż w tym wypadku nie-syjoniści mieli tylko dostarczać funduszy, bez kontroli nad ich spożytkowaniem⁴⁴.

Rocznica wydarzeń palestyńskich 1929 r. – 16-23 sierpnia 1930 r., wykorzystana została przez fundusz do przeprowadzenia specjalnej akcji zbiórkowej, przeznaczonej przede wszystkim na odbudowę zniszczonych osiedli i zapewnienie bezpieczeństwa żydowskim pionierom⁴⁵.

Również na przełomie 1930 i 1931 r. zbiórka na Keren-Kajemet (i Keren Hajesod) stanowiła prawie że podstawową formę aktywności syjonistów ogólnych. Urządzili oni 6 stycznia 1931 r. odczyt w sali „Hazomiru”, a w dniu następnym pod przewodnictwem dra J. Rosenblatta akademię w sali Filharmonii. W kampanii brało udział szereg gości pozałódzkich, delegatów z londyńskiej centrali i z Palestyny: poeta Lejb Jaffe, Mojżesz Stawski, dr M. Juris i inni⁴⁶.

Propagandę na rzecz Keren-Kajemet i zbiórkę składek prowadziły też organizacje zależne od syjonistów ogólnych, jak Hechaluc-Hamerkazi⁴⁷.

Keren-Hajesod (Fundusz Podwalin)

Fundusz powstał w lipcu 1920 r. na konferencji syjonistycznej w Londynie. Jego zadaniem było zdobywanie środków na cele budowy Żydowskiej Siedziby Narodowej w Palestynie zarówno od syjonistów, jak też i pozostałych Żydów⁴⁸. Pierwotnie syjoniści chcieli ze składki na fundusz uczynić rodzaj „przymuso-

⁴³ *Posel Grünbaum przewodniczącym Dyrektorium Keren Kajemet w Polsce*, NP nr 96, 6.04.1930, s. 2.

⁴⁴ *Największa nasza troska*, NP nr 107, 19.04.1930, s. 6.

⁴⁵ *W rocznicę smutnych dni*, NP nr 227, 15.08.1930, s. 4.

⁴⁶ Sm nr 1 za I 1931, APL, UWŁ 2507/h, s. 23-24.

⁴⁷ Np. 11 maja 1929 r. na zebranie w lokalu Organizacji Syjonistycznej – St nr 20 z 26.05.1929, APL, UWŁ 2507/d, s. 456.

⁴⁸ Is. G., *Keren Hayesod*, [w:] *Encyclopaedia Judaica*, vol. 10, Jerusalem brw, kol. 914-915.

wego podatku w granicach dziesiątej części majątku każdego Żyda, przynajmniej w Polsce”. Pomysł ten oczywiście nie został zrealizowany (choć wywołał w roku 1921 pewne zaniepokojenie polskich władz⁴⁹). Okresem składek na fundusz była jesień i zima każdego roku. Udział w zbiorce na Keren Hajesod, zgodnie z rezolucją Kongresu Syjonistycznego z 1925 r., wymagany był od wszystkich działaczy syjonistycznych⁵⁰.

Keren-Hajesod również stanowił w strukturze oddziałów Organizacji Syjonistycznej odrębny wydział (por. wyżej). Kierownikiem miejscowego komitetu funduszu w Łodzi był na przełomie lat 1926/1927 Icchak Guterman⁵¹.

W roku 1926 przygotowania do nowego sezonu zbiórkowego rozpoczęto w Łodzi już w końcu sierpnia 1926 r. wspólną konferencją okręgowej organizacji syjonistycznej i zarządu funduszu. Tak wczesne rozpoczęcie kampanii propagandowej było konieczne zarówno ze względu na wzrost potrzeb, spowodowany kryzysem w Palestynie, jak też i słabe, spowodowane kryzysem gospodarczym wyniki poprzedniego sezonu zbiórkowego⁵². Podobne działania, zmierzające do zwiększenia wpływów finansowych, czynili zresztą syjoniści na całym świecie⁵³.

Już 19 września urządzono szereg odczytów o Palestynie; odbywały się one m.in. w Klubie Rzemieślniczym, Filharmonii, Stowarzyszeniu Komiwojażerów, sali „Colosseum” i w innych lokalach, przemawiali zaś: Jakub Gutkowski, I. Guterman, ławnik A. Joel, dr A. Sarne, K. Fajnberg, Z. Rabinowicz i inni⁵⁴. W połowie października zorganizowano w Warszawie specjalną konferencję z udziałem I. Grünbauma, który omawiał sytuację w Palestynie⁵⁵. Nieco później, bo w końcu października 1926 r. odbyła się jeszcze specjalna konferencja działaczy w Warszawie⁵⁶. Podczas tej nowej kampanii przywiązywano jeszcze większą wagę – ze względu na konieczność pomocy dla ogarniętej kryzysem Palestyny – do wyników finansowych akcji. Stosowano różne sposoby zachęty; m.in. usiłując wzbudzić w swych polskich sympatykach ducha rywalizacji wskazywano, iż większe znacznie niż w roku poprzedni wpływy odnotował Fundusz w Stanach

⁴⁹ Por. Pismo MSW do MSZ, 26.02.1921, AAN, AmbL 1378, s. 8.

⁵⁰ *Rezolucje Keren-Hajesod” przyjęte na posiedzeniu A. C. w Londynie*, NP nr 228, 18.08.1926, s. 4.

⁵¹ Sm z 25.01.1927, APŁ, UWŁ 2507/b, s. 29. I. Guterman zmarł na początku czerwca 1928 r.; w pogrzebie brali udział I. Grünbaum i sen. Budzyner. – *Wiadomości z Łodzi. Zgon znanego działacza syjonistycznego*, NP nr 256, 7.06.1928, s. 2.

⁵² Pismo Komendy Głównej Policji Państwowej do MSZ, 24.06.1926, AAN, AmbL 1441, s. 120; *Lodzer curikgekumene fun Erec Izrael*, LT nr 166, 29.08.1926, s. 4.

⁵³ Przegląd akcji syjonistycznej w roku 1925/1926, pismo Konsula Generalnego RP w Jerozolimie do Ministra Spraw Zagranicznych, 21.09.1926, AAN, AmbL 1378, s. 101.

⁵⁴ *Fun „Keren-Hajesod”*, LT nr 182, 19.09.1926, s. 5.

⁵⁵ *Dep. Grinbojm referat in „Keren-Hajesod”*, LT nr 203, 18.10.1926, s. 2.

⁵⁶ W konferencji brało udział 50 delegatów z 38 miast, a także delegaci palestyńscy, w tym Lejb Jaffe – *Kronika żydowska. Konferencja działaczy „Keren Hajesod”*, NP nr 288[a], 21.10.1926, s. 7.

Zjednoczonych, a na rzecz funduszy narodowych opodatkowywali się także mieszkańcy Erec Izrael⁵⁷. Również specjalną odezwę do Żydów polskich, wzywającą ich do zwiększonej ofiarności na fundusz, wydał nadrabbin Palestyny⁵⁸. W tym samym też czasie utworzono w Warszawie Radę funduszu, w skład której weszło 25 przedstawicieli ośrodków prowincjonalnych (w tym Łodzi)⁵⁹. Na początku 1927 r. do rozpropagowania akcji zbiórki w Łodzi przyczyniła się wizyta nieżydowskiego sympatyka syjonizmu, angielskiego gen. W. Deeds'a⁶⁰. Łódzkie władze funduszu starały się też zwiększyć możliwości swego oddziaływania progandowego na potencjalnych darczyńców. W tym celu przystąpiono m.in. do systematycznego szkolenia aktywistów⁶¹.

W końcu stycznia przybyła do Polski uroczyste witana delegacja palestyńska Funduszu pod przewodnictwem dra Szemarjahu Lewina, członka Komitetu Wykonawczego Światowej Organizacji Sjonistycznej, jednego z pionierów ruchu syjonistycznego na Kresach Wschodnich przed I wojną światową; w jej składzie znajdował się m.in. rabin Mojżesz Ostrowski, znany działacz Mizrahi i prezes Keren Hajesod w Palestynie⁶². Celem delegacji było m.in. zebranie środków pozwalających na zmniejszenie bezrobocia w Palestynie⁶³. Delegacja wzięła udział w posiedzeniu plenarnym Rady funduszu na początku lutego 1927 r. w Warszawie. W posiedzeniu tym jako delegat Łodzi brał udział I. Guterman⁶⁴.

W lutym 1927 r. akcja rozwinęła się jeszcze silniej, w Łodzi odbyło się kilkanaście imprez, w tym wielka akademie pod hasłem „Prawda o Erec-Izrael” zorganizowana przez łódzki komitetu „Keren-Hajesod” z udziałem delegacji z Palestyny (13 lutego)⁶⁵. Na imprezie tej, mającej na celu podkreślenie m.in. jedności robotników żydowskich w Polsce i Palestynie, przemawiali: dr S. Lewin, rabin

⁵⁷ *Sprawy palestyńskie*, NP nr 293, 25.10.1926, s. 5.

⁵⁸ *Kronika żydowska. Apel nadrabina Palestyny p. Kuka do żydostwa w Polsce*, NP nr 324, 25.11.1926, s. 8.

⁵⁹ *25-lecie Funduszu Narodowego*, NP nr 332, 3.11.1926, s. 10.

⁶⁰ Sm z 25.01.1927, APŁ, UWŁ 2507/b, s. 29.

⁶¹ Sprawę tę omawiano na plenum łódzkiego komitetu funduszu, por. *Fun Keren-Hajesod*, LT nr 12, 14.01.1926, s. 2.

⁶² *Przed przybyciem członków delegacji palestyńskiej*, NP nr 27, 27.01.1927, s. 8.

⁶³ *Co powiedział dr Szmarjahu Lewin współpracownikowi „Naszego Przeglądu”*, NP nr 29, 29.01.1927, s. 4.

⁶⁴ *Posiedzenie plenarne „Keren hajesod”*, NP nr 35, 4.01.1927, s. 14.

⁶⁵ Przybyli oni do Łodzi 11 lutego 1927; ich przyjazd już wcześniej zapowiadała prasa, por. *Przedstawiciele Palestyny*, GHPol nr 39, 9.02.1927, s. 4; *Di Erec-Išrael delegacje kumt morgen kajn Lodz*, LT nr 35, 10.02.1927, s. 5; *Emet fun Erec-Išrael*, LT nr 33, 8.02.1926, s. 5; *Di lodzer judišer arbajter*, LT nr 36, 11.02.1926, s. 10; *Keren Hajesod Lodz. A fajerlixie akademie [ogł.]*, LT nr 36, 11.02.1927, s. 1; *Hajnt kumt kajn Lodz di Erec-Išrael delegacje*, LT nr 36, 11.02.1927, s. 10. W pierwszym dniu, po uroczystym powitaniu na dworcu, przemawiali w synagodze oraz na urządzonej przez „Hitachdut” akademii ku czci A. D. Gordona. Następnie podejmowani byli przez łódzki oddział organizacji syjonistycznej i sen. Markusa Braudego, *Wiadomości z Łodzi. Delegacja palestyńska w Łodzi*, NP nr 43, 12.02.1927, s. 11; nr 44, 13.02.1927, s. 11.

M. Ostrowski, literat Samuel Czernowicz, sekretarz Komitetu Narodowego w Palestynie, Dawid Borowoj, Członek Zgromadzenia Narodowego i delegat Ogólnej Organizacji Robotników Żydów w Palestynie. Akademia zgromadziła ok. 3 tys. uczestników. Dnia 14 lutego delegaci brali udział w wiecu funduszu, urządzonym przez „Hitachdut”, a 15 goszczeni byli przez łódzkie WIZO w sali Hazomiru⁶⁶.

Jednak całą ta aktywność ta nie przełożyła się na konkretne wyniki finansowe⁶⁷, m.in. ze względu na negatywną propagandę, jaką robił syjonistom ogólnym przebywającym wówczas w Łodzi W. Żabotyński, i to mimo dalszych wysiłków czynionych przez łódzki oddział funduszu. „Wszystko to, by przekonać praktycznych a skąpiących na cele palestyńskie Łodzian, że naród żydowski nie spełnił swych obowiązków, że powinnością jego jest dawać hojną ręką na rzecz Keren Hajesodu”⁶⁸. Między innymi właśnie to zagrożenie ze strony rewizjonistów spowodowało sprowadzenie do Łodzi dla wsparcia zarówno „Keren Kajemetu”, jak i „Keren Hajesodu” popularnego wśród młodzieży poety Natana Bystrzyckiego⁶⁹, który wówczas w Polsce wygłaszał odczyty pod tytułem „«Dunam» a my”⁷⁰ oraz powtórną wizytę dr Szmarjahu Lewina w Łodzi⁷¹. Pierwszy z nich wygłosił trzy odczyty o rozwoju gospodarczym i kulturalnym Erec Izrael, m.in. w lokalu „Jardenii”, „nie poruszając przy tym absolutnie kwestii natury materialnej na rzecz Palestyny”. Spotkał się on też z młodzieżą syjonistyczną oraz odwiedził redakcję „Łodzer Tageblatu”. Natomiast dr S. Lewin wygłaszając w teatrze „Scala” referat o „Realizmie w odbudowie Erec-Izrael” „podkreślał zadowolenie mas palestyńskich z życia politycznego i gospodarczego i odnoszące się przychylnie doń angielskiego rządu mandatowego”, wzywając – podobnie jak miejscowi przywódcy syjonistyczni – do ofiarności na rzecz Palestyny⁷².

⁶⁶ *Der nextige kaboles-ponem fun der Erec-Išrael delegacje*, LT nr 39, 15.02.1926, s. 2; *Wiadomości z Łodzi. Delegacja palestyńska w Łodzi*, NP nr 41, 10.02.1927, s. 8; *Wiadomości z Łodzi. Delegacja palestyńska w Łodzi*, NP nr 47, 16.02.1927, s. 7.

⁶⁷ *Organizacja Sjonistyczna „Keren-Hajesod”*, GłPol nr 43, 13.02.1927, s. 11; Sm za II 1927, APŁ, UWŁ 2507/b, s. 95.

⁶⁸ I b r i, *List z Łodzi*, NP nr 69, 10.02.1927, s. 6.

⁶⁹ *Kronika Żydowska. Znany literat hebrajski Natan Bystrzycki przybywa do Polski*, NP nr 43, 12.02.1927, s. 10. Postać N. Bystrzyckiego łódzkiej młodzieży przybliżył z okazji jego wizyty w mieście A. T a r t a k o w e r, *Natan Bistricki (cu zajn kumen in Lodz)*, LT nr 61, 13.03.1927, s. 5.

⁷⁰ Dunam jest arabską miarą powierzchni gruntu; chodziło tu o odwołanie się do akcji skupu ziemi w Palestynie. O samym N. Bystrzyckim „Nasz Przegląd” pisał: „Referaty p. Bystrzyckiego odznaczają się bogatą treścią oraz dźwięcznością i pięknnością języka” – „Dunam” a „my”, NP nr 86, 27.03.1927, s. 13. N. Bystrzycki wygłaszał także odczyty o literaturze nowohebrajskiej, por. *Odczyt p. Natana Bystrzyckiego*, NP nr 93, 3.04.1927, s. 12.

⁷¹ *Cu dr Šmarjahu Lewin 2-ten bezux in Lodz*, LT nr 57, 8.03.1927, s. 5.

⁷² Sm za III 1927, APŁ, UWŁ 2507/b, s. 166; *Natan Bistricki's bezux in Lodz*, LT nr 64, 16.03.1927, s. 3; *Realizm in 'm ojfboj fun Erec-Išrael. Dr Šmarjahu Lewin's grojse rede in „Skala”-teater*, LT nr 61, 13.03.1927, s. 4.

Wczesną wiosną 1927 r. członkowie delegacji palestyńskiej funduszu pojedynczo opuszczali Polskę. Jako ostatni wyjechali – dopiero na początku kwietnia – rabin M. Ostrowski i dr S. Lewin. Ten ostatni w marcu przebywał w Warszawie, wygłaszając szereg odczytów poświęconych zagadnieniom literackim i ogólnosyjonistycznym⁷³. Natomiast N. Bystrzycki pozostał w Polsce dłużej i przybył do Łodzi powtórnie na kilka dni w początkach maja 1927 r.: 2 maja był podejmowany przez Związek Literatów i Dziennikarzy Żydowskich, a 3 maja w lokalu Centralnego Związku Rzemieślników wygłosił odczyt⁷⁴.

Przed XV Kongresem Syjonistycznym, który odbył się latem 1927 r., podjęto kolejne starania o wzrost dochodów funduszu. Już w czerwcu rozwinięto szeroką akcję propagandową⁷⁵, która rozwinęła się najsilniej w sierpniu, proklamowanym jako specjalny „miesiąc propagandy” funduszu. W tym czasie w kilkuset miejscowościach Polski organizowano „zgromadzenia ludowe, połączone z manifestacjami na rzecz odbudowy Palestyny i wzmoczoną akcją zbiórkową”⁷⁶. W październiku 1928 r. przeprowadzono, wzorem lat poprzednich, akcję noworoczną⁷⁷. Do propagandy zbiórki włączyli się szeroko też syjoniści religijni z łódzkiej „Mizrachi”, wydając z tej okazji specjalną odezwę⁷⁸. W sezonie 1927/1928 jednak zbiórka, identycznie jak podobna akcja na rzecz bratniego funduszu Keren-Kajemet, przebiegała ospale. Dlatego też w kwietniu 1928 r. narzekano na niewykonanie ustalonego na XV Kongresie Syjonistycznym planu⁷⁹.

Wiosną 1928 r. pojawienie się – dzięki zakończeniu kryzysu gospodarczego w Palestynie – nowych możliwości emigracyjnych spowodowało wzmożenie propagandy na rzecz obu funduszy. Wykazywano w niej teraz, że składki na nie są konieczne wobec zbliżającej się nowej fali osadników i konieczności umożliwienia im zagospodarowania się w Palestynie⁸⁰. Starano się też nadać szerszy charakter akcji letniej, związanej z obchodami śmierci T. Herzla⁸¹. Jednak podobnie jak poprzednio – mimo wszelkich wysiłków – akcja zbiórkowa nie dała zakładanych rezultatów⁸².

⁷³ Dr Szmajahu Lewin opuszcza Polskę, NP nr 92, 2.04.1927, s. 11; Bankiet pożegnalny na cześć dra Szmajahu Lewina i rabina Ostrowskiego, NP nr 94, 4.04.1927, s. 5.

⁷⁴ Hajntige referat fun h. Natan Bistricki fun Erec-Israël, LT nr 102, 3.05.1927, s. 5; Banket likoved Natan Bistricki, LT nr 103, 4.05.1927, s. 5.

⁷⁵ Hajntiger tog fun Keren-Hajesod, LT nr 148, 28.06.1927, s. 5.

⁷⁶ Miesiąc propagandy w Polsce na rzecz „Keren ha-Jesod”, NP nr 201, 23.07.1927, s. 9.

⁷⁷ Fun Keren-Hajesod, LT nr 242, 24.10.1927, s. 2.

⁷⁸ Der „Mizraxi” cum der „Keren Hajesod”, LT nr 283, 13.12.1927, s. 5.

⁷⁹ Sprawozdanie z konferencji Centralnych Komitetów Organizacji Syjonistycznych, zał. do St nr 20 z 19.05.1928 r., APŁ, UWŁ 2507/c, s. 428-429.

⁸⁰ St nr 20 z 19.05.1928, APŁ, UWŁ 2507/c, s. 451; o takiej akcji w Warszawie por. *Dzielo odbudowy Palestyny. Konferencja prasowa z dyrektorem „Keren ha-Jesodu” w Palestynie – p. L. Jaffem*, NP nr 130, 12.05.1928, s. 5.

⁸¹ 20 tammuz akcje lekoved dem „Keren Hajesod”, LT nr 157, 7.07.1928, s. 10.

⁸² S. G o l d f l a m, *Nasz obowiązek wobec siedziby narodowej w Palestynie*, NP nr 322, 21.11.1928, s. 5.

Dlatego też szeroko rozwinięto w roku następnym w całej Polsce kampanię propagandową. Odezwa do Żydów polskich, podpisana przez N. Sokołowa i Ch. Weizmanna, stwierdzała, iż niebawem

nadejdzie chwila, kiedy znowu rozpocznie się wielka imigracja do Palestyny, a ruszy ona w pierwszym rządzie z Polski. Ale imigrację tę należy zawczasu, już teraz, przygotować. Należy stworzyć warunki dla rozwoju tej wielkiej twórczej pracy, dla dzieła odbudowy. Nowych imigrantów trzeba będzie przyjąć należycie, dać im pracę, ułatwić im osadnictwo na roli, dać im tani kredyt na budowę domów, na założenie przedsiębiorstw przemysłowych; dać ich dzieciom szkołę, tanią pomoc lekarską i t.d.

I dlatego

praca dla „Keren Hajesod” musi na pewien czas stać się centralnym ogniwem żydowskich społecznych i syjonistycznych spraw i zainteresowań⁸³.

24 października odbyło się plenarne posiedzenie łódzkiego komitetu funduszu, na którym wybrano delegację na zbliżający się zjazd ogólnopolski; wśród 12 delegatów byli m.in. dr J. Rosenblatt, A. Tartakower, B. Wachs, E. Hamburski, J. Pikielny, M. Marchew, Sz. Lew (Hitachdut)⁸⁴. W związku z dotychczasową niezadowolającą działalnością organizacji, zjazd miał dokonać reorganizacji funduszu w Polsce i zwiększyć sprawność jego działania, tak, aby „przypadająca na żydostwo polskie część budżetu kolonizacji palestyńskiej została pokryta”⁸⁵. Na zjeździe obecni byli przedstawiciele władz administracyjnych, podkreślający poparcie ze strony rządu dla celów funduszu, a dyrektor funduszu w Palestynie, Lejb Jaffe, przyjęty został przez I. Mościckiego. Ciekawym elementem obrad była zawarta w przemówieniu I. Grünbauma paralela między losami Polaków i Żydów:

Naród polski zdobył sobie wolność kosztem krwi, kosztem wielu, wielu ofiar. Niech nam to przykładem świeci. Uprzytomnijmy sobie, że zmartwychwstanie narodowe niemożliwe jest bez ofiary krwi i mienia. Nie wolno nam czekać na taką czy inną pomoc przyjaciół⁸⁶.

Na konferencji tej część delegatów krytykowała aktualne władze funduszu za zbyt duże – ich zdaniem – koszty działalności organizacji. Zarzuty te odpierał w imieniu krajowego dyrektorium funduszu S. H. Farbstein, który wskazywał na „niezwykle trudności, z jakimi połączona jest działalność” funduszu i że „wydatki na tle owych trudności uważać należy za minimalne”. Oficjalnie ogłoszono

⁸³ *Do żydostwa polskiego*, NP nr 298, 28.10.1928, s. 4.

⁸⁴ *Plenar-zicung fun „Keren-Hajesod” Komitet*, LT nr 250, 28.10.1928, s. 7.

⁸⁵ *Zjazd krajowy Keren-Hajesod*, NP nr 306, 5.11.1928, s. 2; *Fajerlix efnung fun der „Keren-hajesod”-konferenc*, LT nr 354, 6.11.1928, s. 2.

⁸⁶ *Akademia na rzecz odbudowy Palestyny*, NP nr 307, 6.11.1928, s. 3.

otwarcie nowego sezonu zbiórkowego⁸⁷. W składzie prezydium Zjazdu, któremu przewodniczył Leon Lewite, znalazł się i dr J. Rosenblatt. Wszedł też on do 11 osobowego Dyrektorium funduszu⁸⁸.

23 listopada 1928 r. przybyli do Łodzi członkowie delegacji palestyńskiej Funduszu: L. Jaffe i N. Zuchowicki oraz red. Waldman z Berlina. Już na dworcu oczekiwały gości liczne delegacje organizacji żydowskich z Salo Budzynerem, drem J. Rosenblattem i dr A. Tartakowerem na czele. Po krótkim odpoczynku przybyłych odbyła się w Grand Hotelu konferencja prasowa, poświęcona sytuacji w Palestynie i w ruchu syjonistycznym. W piątek wieczorem delegaci odwiedzili synagogę syjonistyczną „Ohel Jakow” na ul. Gdańskiej⁸⁹, zaś w sobotę rano – synagogę na ul. Kościuszki, gdzie kazanie o odbudowie Palestyny wygłosił dr M. Braude, poczym chór odśpiewał „Hatykwę”. Wieczorem tegoż dnia odbyło się zebranie przedstawicieli społeczeństwa żydowskiego Łodzi, na którym uchwalono rozpoczęcie zbiórki na „Keren Hajesod”. W niedzielę w sali Filharmonii odbyła się uroczysta akademii⁹⁰, przybyło na nią ok. 1200 osób. Uczestnicy imprezy przyjęli zaprezentowaną przez dra Zygmunta Ellenberga (z Hitachdutu) rezolucję wzywającą „całe społeczeństwo żydowskie bez różnicy przekonań partyjnych” do finansowego poparcia funduszu⁹⁰. 29 listopada delegaci odwiedzili redakcję organu łódzkich syjonistów, „Lodzer Tageblatu”⁹¹.

Lejb Jaffe przebywał w Polsce przez kilka miesięcy, a w końcu lutego np. brał udział w wielkiej akademii Keren-Kajemeth w Warszawie; cała delegacja palestyńska zakończyła swą działalność w lutym 1929 r., odwiedzwszy ok. 300 miast i biorąc udział w 29 konferencjach rejonowych Funduszu. Zebrano 30 tys. dolarów na zakup ziemi w Judei⁹².

Wydarzenia z lata 1929, gdy w Palestynie doszło do arabskiego powstania, skierowanego przeciwko żydowskim osadnikom, wywołały wzrost aktywności funduszu na całym świecie⁹³.

W latach następnych, poczynając od 1929 r., zbiórki na Keren-Hajesod łączono często z kwestami na Keren-Kajemeth. W związku ze zbiórką w końcu paź-

⁸⁷ *Di rezolucjes, wos zenen angenumen geworen ojf der cwajter „Keren-hajesod” konferenc in Warše*, LT nr 263, 12.11.1928, s. 2.

⁸⁸ *Krajowy zjazd przedstawicieli „Keren-Hajesod”*, NP nr 309, 8.11.1928, s. 7.

⁸⁹ Szerzej o roli tej synagogi w życiu łódzkiej organizacji syjonistycznej por. J. W a l i c k i, *Synagogi...*, s. 75-78.

⁹⁰ St nr 48 z 1.12.1928, APŁ, UWŁ 2507/c, s. 948; *Wiadomości z Łodzi. Akcja na rzecz „Keren Hajesod”*, NP nr 326, 25.11.1928, s. 20; *Fajerlix kaboles-ponembaj der bahn for der delegacje fun „Keren-Hajesod”*, LT nr 274, 25.11.1928, s. 5; *Imponirte demonstracje fun lodzer Juden for E.I.*, LT nr 275, 16.11.1928, s. 2.

⁹¹ *Bezux fun der Erec-İsrael-delegacje in „Lodzer Tageblat”*, LT nr 279, 30.11.1928, s. 4.

⁹² *Wielka akademii na rzecz Keren Kejemeth w salach Rady Miejskiej*, NP nr 53, 22.02.1929, s. 5. *Nowe kompleksy ziemi palestyńskiej – za fundusze żydostwa polskiego*, NP nr 58, 27.02.1929, s. 10.

⁹³ *Por. Nox der wider cušternungs-ferštarter ojfboj*, LT nr 219, 18.09.1929, s. 1.

dzielnika 1929 r. przybył do Polski dyrektor centralnego biura Funduszu, Lejb Jaffe⁹⁴. Brał on udział w posiedzeniu centralnych władz funduszu w Polsce. W przedstawionym przez siebie sprawozdaniu w sposób uspokajający przedstawiał sytuację w Palestynie; twierdził on m.in., że

Żydzi w Palestynie są mniej bojaźliwi i wystraszeni [...] jak społeczeństwo żydowskie znajdujące się poza Palestyną. Żydzi w Palestynie są pewni siebie, i wierzą w swoją przyszłość i odbudowę siedziby narodowej⁹⁵.

Od początku roku 1930 zmianie uległ status funduszu: stał się on częścią Agencji Żydowskiej, a w jego władzach centralnych pojawili się nie-syjonisci⁹⁶. III Krajowa Konferencja Funduszu odbyła się 7 stycznia 1930 r.⁹⁷, w której brali udział jako delegaci łódzcy dr Goldflam, Lewin, A. Goldberg i inni. Na konferencji zarzucano aktualnym polskim władzom funduszu, mimo wyraźnego wzrostu wysokości zebranych w Polsce ofiar (z 617 tys. zł. w 1928 r. do 1 661 tys. zł w 1929 r.) kierowanym przez S. H. Farbsteina, mało energiczną pracę i zbyt wysokie koszty administracyjne (33%)⁹⁸. Mimo krytyki, S. H. Farbstein utrzymał się na stanowisku prezesa; w Dyrektoracie znaleźli się m.in. łódzianie B. Ejtin-gon, dr Z. Ellenberg, dr J. Rosenblatt i dyr. B. Wachs; w Radzie Łódź reprezentowali A. D. Goldberg i Aleksander Joel⁹⁹.

W sezonie 1929/1930 akcję propagandową w Polsce wspierała delegacja palestyńska z Nachumem Sokołowem, Aleksandrem Goldsteinem (delegatem Dyrektorium Hajesod w Jerozolimie) i Dawidem Blochem (b. burmistrzem Tel-Awivu)¹⁰⁰. Spodziewano się wyników lepszych, niż w roku poprzednim, „bo-wiem żydostwo polskie ożywione jest wielkim entuzjazmem dla dzieła odbu-dowy Palestyny”, a „cały świat podziwiał niedawno wielki wysiłek żydostwa polskiego na rzecz braci swoich w Erec Izrael, którzy tak ucierpieli z powodu ostatnich zajęć”¹⁰¹. Wykorzystując niezwykle wysoką rangę delegacji (N. Soko-łow był wtedy przewodniczącym Egzekutywy Światowej Organizacji Syjoni-

⁹⁴ *Kronika żydowska. Akcja na rzecz „Keren-Hajesod”*, NP nr 281, 13.10.1929, s. 18.

⁹⁵ *Kronika żydowska. Akcja na rzecz Keren-Hajesodu*, NP nr 289, 22.10.1929, s. 10.

⁹⁶ *Wi azoj s'darf reorganizirt weren di arbajt for'n „Keren hajesod”*, LT nr 183, 9.06.1929, s. 8; *Keren-Hajesod z początkiem roku 1930 staje się organem Agencji Żydowskiej*, NP nr 347, 24.12.1929, s. 7.

⁹⁷ *Uroczysta akademii palestyńska w sali Filharmonii*, NP nr 3, 3.01.1930, s. 2; *Kronika żydowska. Konferencja Keren hajesod*, NP nr 7, 7.01.1930, s. 9.

⁹⁸ *Kronika żydowska. Konferencja „Keren Hajesodu”*, NP nr 8, 8.01.1930, s. 10; *3-cia krajowa konferencja „Keren Hajesod”*, NP nr 9, 9.01.1930, s. 3.

⁹⁹ *Nowe władze „Keren-hajesodu” w Polsce*, NP nr 10, 10.01.1930, s. 7.

¹⁰⁰ *Nachum Sokołow w Warszawie*, NP nr 345, 22.12.1929, s. 15; *Uroczysta akademii palestyńska [ogłoszenie]*, NP nr 350, 27.12.1929, s. 1. N. Sokołow brał także udział w IX Konferencji Organizacji Syjonistycznej w Polsce).

¹⁰¹ *Przed przyjazdem prezydenta N. Sokołowa do Warszawy*, NP nr 347, 24.12.1929, s. 4.

stycznej) już samemu przybyciu delegacji nadano szczególną oprawę. Wydano też specjalną odezwę stwierdzającą, iż N. Sokołow przybywa do „do tego kraju, w którym się urodził i przez szereg dziesięcioleci żył, działał, uczył i wychowywał całe pokolenie” aby

pobudzić żydostwo polskie do czynów i wzniecić w nas ów wielki płomień za-
pału, którym ożywione są serca nasze dla Palestyny. Z nakładem możliwie największych
wysiłków musimy przyspieszyć i przyspieszymy tempo dzieła odbudowy naszej siedziby
narodowej¹⁰².

Szczegółom związanym ze zbiórką poświęcona była konferencja funduszu w Warszawie 7 stycznia 1930 r. z udziałem N. Sokołowa¹⁰³.

Do Łodzi N. Sokołow przybył 16 stycznia 1930 r., na zaproszenie J. Rosenblatta, a poprzedzony przez A. Goldsteina, który kilka dni wcześniej brał udział w plenarnym posiedzeniu łódzkiego komitetu Keren-Hajesodu¹⁰⁴. Witany był entuzjastycznie na dworcu przez „tysięczne tłumy” i Komitet Przyjęcia – dra J. Rosenblatta, B. Ejtingona, dra Zygmunta Ellenberga, A. Joela i M. Wachsa. Na peronie oczekiwały go delegacje wszystkich organizacji syjonistycznych i powiązanych z nimi stowarzyszeń gospodarczych ze sztandarami. Wychodzącego z wagonu gościa łódzcy syjoniści powitali śpiewem „Hatykwy”; tłum przed dworcem był tak duży, że samochód wiozący N. Sokołowa przez kilkanaście minut nie mógł ruszyć do Grand Hotelu.

Dnia 16 stycznia wieczorem odbyła się ku czci N. Sokołowa uroczysta akademia z udziałem przedstawicieli władz. 17 był on gościem gimnazjów Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich. 18 stycznia był uroczystie podejmowany przez „Hitachdut” i „Wizo”, wieczorem zaś na cześć N. Sokołowa wydano uroczysty bankiet, 19 w południe brał udział w „Święcie sportowym” urządzonym przez syjonistyczny klub sportowy „Bar Kochba” w Teatrze Miejskim, a po południu wygłosił odczyt o „Terazniejszości i przyszłości Palestyny”¹⁰⁵.

¹⁰² *Przygotowania do przyjazdu N. Sokołowa. Odezwa Komitetu Przyjęcia*, NP nr 352, 29.12.1929, s. 18. Por. również J. A p p e n s z l a k, *Przyjazd Nahuma Sokołowa*, NP nr 353, 30.12.1929, s. 3. W powitaniu N. Sokołowa brali udział m.in. I. Grünbaum, S. H. Farbstein, L. Lewite – *Nahum Sokołow w Warszawie. Owacyjne powitanie dostojnego gościa na dworcu głównym*, NP nr 354, 31.12.1929, s. 6.

¹⁰³ *Kronika żydowska. Ostatni termin wyborów do III Krajowej Konferencji Keren ha-Jesodu*, NP nr 350, 27.12.1929, s. 9.

¹⁰⁴ *Naxum Sokolov kumt kajn Lodz*, LT nr 302, 29.12.1929, s. 7; *Cum bezux fun Naxum Sokolov in Lodz*, LT nr 12, 19.01.1930, s. 5.

¹⁰⁵ *Wiadomości z Łodzi. Prezydent Sokolów w Łodzi*, NP nr 17, 17.01.1930, s. 9; *Dos Judiše Lodz unter 'n rošs fun Nahum Sokolov's bezux*, LT nr 15, 17.01.1930, s. 3; *Wiadomości z Łodzi. Nahum Sokolów w Łodzi*, NP nr 19, 19.01.1930, s. 17.

W rezultacie usilnej kampanii, zebrano w naszym mieście w styczniu 1930 r. 14 846 zł; dla porównania, w Warszawie było to 23 763 zł¹⁰⁶.

* * *

Przenikająca się nawzajem i wykorzystująca często pomoc tych samych instytucji i zagranicznych działaczy syjonistycznych działalność obu syjonistycznych funduszy w Łodzi była bardzo rozwinięta. Ze źródeł wynika, iż w ciągu szeregu miesięcy była ona najbardziej widocznym przejawem aktywności całego ruchu. Jednak wyniki finansowe tych przedsięwzięć nie były zachwycające. Przyczyny były głębsze, niż wysokie koszty działalności obu instytucji. Łódzcy, jak i wszyscy polscy Żydzi, nie dysponowali dochodami, podobnymi do tych, jakie były udziałem Żydów zachodnioeuropejskich, czy też amerykańskich, którzy przede wszystkim finansowali działania syjonistów w Palestynie, dokonywane zresztą właśnie rękoma przede wszystkim aszkenazyjskich *Ostjuden*, bardzo często wywodzących się z ziem II Rzeczypospolitej. Jednak udział finansowy polskich Żydów w budowie Erec Izrael miał wymiar przede wszystkim pewnego symbolu, symbolu ogóln żydowskiej solidarności w odrodzeniu narodu i przewyciężeniu tradycji *golusu*.

¹⁰⁶ Wpływy „*Keren-Hajesodu*” w Polsce, NP nr 54, 23.02.1930, s. 7.